

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ ТА НАПРЯМИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ

К.О. Бабікова

кандидат сільськогосподарських наук

Інститут агроєкології і природокористування НААН
(Україна, м. Київ; e-mail: babikova.kateryna@gmail.com)

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до визначення поняття туризм, його сутності та ролі на сучасному етапі розвитку світової торгівлі послугами. Виявлено, що туризм останніх років вирізняється високою динамічністю, стабільністю розвитку та активним впливом на економіку країн, що мають для його розвитку необхідні ресурси. Проаналізовано кількість природно-заповідних територій України. Встановлено, що туризм є невід'ємною складовою життєдіяльності сучасної людини, що дає можливість задіяти додаткові можливості економічного сектору для створення робочих місць та інфраструктурних перетворень, робить вагомий внесок у розвиток світової економіки. Запропоновано напрями розвитку екологічного туризму, які передбачають програмні заходи очікування та створення районної еколого-просвітницької мережі і туристських центрів з координацією їх діяльності в єдиному Центрі екологічного туризму, істотне зростання туристичного потоку, залучення значної кількості місцевих жителів у сферу екологічного туризму, збільшення доходів від екотуристичної та еколого-просвітницької діяльності, зростання фінансової підтримки від місцевих спонсорів. Доведено, що основною ідеєю екологічного туризму є передусім турбота про охорону навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічний туризм, збалансований розвиток, рекреація, природокористування, туристична діяльність, зелений туризм.

Постановка проблеми. Розвиток сфери туризму та її складової — рекреації відноситься до пріоритетних напрямів соціально-економічної діяльності в багатьох країнах. У процесі рекреаційної діяльності природа відіграє роль одного з провідних чинників оздоровлення людини. Взаємодія суспільства і природи проявляється у розширенні впливу людини на довкілля, зростанні темпів економічного розвитку, а також у усвідомленні необхідності збереження природного середовища. Тому в умовах взаємодії суспільства і природи, зростання потреб у рекреації виникає об'єктивна необхідність планомірного використання природного потенціалу для задоволення специфічних оздоровчих потреб, тобто організації особливого виду природокористування — рекреаційного [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками у вітчизняних та зарубіжних джерелах зростає кількість наукових публікацій щодо розвитку екологічного туризму. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних підходів у галузі екологічного туризму в контексті забезпечення збалансованого розвитку зробили провідні вчені, такі як: В. Гетьман, А. Дроздова, О. Дмитрук, М. Рутинський та ін. Як відзначає Л.М. Черчик, набуває вагомого значення концепція коефективності рекреаційного природокористування території на макро- і макрорівнях на базі застосування

ринкових механізмів [22]. Як зазначають В. Семенова і Д. Балджи регіональні еколого-економічні аспекти рекреаційного природокористування перебувають на стадії розвитку [16]. Т.І. Ткаченко обґрунтовує, що сталий (гармонійний, збалансований) розвиток — це розвиток, який забезпечує визначений тип рівноваги, тобто баланс між його соціально-економічними та природними складовими [19, с. 55].

На думку Г.В. Казачковської, сталий розвиток туризму та курортних територій можливий за умови існування рівноваги між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, еколого-економічними інтересами і розвитком туризму, а також за умови створення сприятливих умов для формування якісного національного туристичного продукту [6]. Зазначимо, що розвиток туристичної індустрії залежить передусім від якості навколишнього природного середовища та його розмаїття. С.В. Ревін і Н.В. Шадрін вважають, що якість води та повітря, а також естетичність ландшафту й біологічне розмаїття — це насамперед природні складові туристичного продукту, відтвореного внаслідок функціонування природних екосистем [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день є багато напрацьованих серед вітчизняних та закордонних вчених у загальній туристичній галузі,

але незважаючи на велику кількість напрацьованих, залишається відкритим та дискусійним питанням з координації зусиль щодо розвитку екологічного туризму і створення засад туристичних підприємств, які будуть широко використовувати екологічні принципи розробки всіх складових туристичної рекреації.

Метою дослідження є визначення теоретичних аспектів та сутності екологічного туризму, а також перспективних напрямів розвитку туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічний туризм — це новий напрям туристичної діяльності у світі. Саме у 2002 р., у рамках міжнародного року екологічного туризму, на Всесвітньому саміті було затверджено Квебекську декларацію з екологічного туризму, яка стала одним із основних документів у світі щодо екотуристичної діяльності, що започаткувало його стрімкий розвиток [3].

Туризм відіграє істотну роль у стимулюванні економічного розвитку не лише безпосередньо туристичної галузі, але й суміжних галузей, а також інших галузей економіки. Зростання туризму позитивно впливає на рівень зайнятості населення, на споживчий попит та рівень валютних надходжень. Роль туризму для розвитку національної економіки важко переоцінити. Туристична галузь має об'єктивні передумови розвитку, що склалися на підставі історичних, географічних, культурних та економічних чинників [5].

Адже одним із основних чинників розвитку економіки України є галузь туризму. За прогнозами, частка туристичного кластера у загальному зростанні економіки України в середньостроковому періоді (2015–2020 рр.) становитиме 2% і збільшиться до 5% у довгостроковому періоді (2020–2030 рр.) [21].

На початку минулого століття почалися дискусії щодо туризму у контексті збалансованого природокористування. Основним моментом туризму в контексті еколого-збалансованого розвитку щодо встановлення рівноваги між двома аспектами екологічного та економічного напрямку потреб суспільства стало забезпечення захисту екологічного стану навколишнього природного середовища.

Термін «сталий туризм» було започатковано вже на початку 90-х років ХХ ст., коли його почали використовувати частіше, а «Конвенція з питань біологічного різноманіття» і «План дій 21», прийняті в 1992 р., підкреслили необхідність додати туризм до складових міжнародної політики захисту довкілля [4].

Головна проблема сталості, яка полягає у пошуку збалансованої форми розвитку, що дає змогу зберегти довкілля і водночас до-

пускає його експлуатацію для забезпечення економічного зростання, є доволі актуальною щодо розвитку туризму на природоохоронних територіях [20].

Варто зауважити, що екологія у контексті туризму розглядається як процес послідовного впровадження нової техніки і технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях [9].

У 1996 р. Міжнародна спілка охорони природи офіційно прийняла частково змінене визначення, запропоноване ще у 1983 р. мексиканським економістом, архітектором, екологом Гектором Цебалосом-Ласкурейном: «Екологічний туризм — це екологічно відповідальні подорожі та відвідування відносно непорушених природних територій з метою вивчення, милування і дослідження природи і супутніх культурних пам'яток, сприяючи збереженню природи і даючи соціально-економічні вигоди місцевому населенню» [23]. Аналізуючи дефініції провідних учених у сфері екологічного туризму (рис. 1).

Можна зазначити, що основною ідеєю екологічного туризму є передусім турбота та охорона про навколишнє природне середовище, яке використовується за туристичним напрямом.

Основним ресурсом екологічного туризму виступає незмінене природне середовище. Цей вид туризму може здійснюватися як на природоохоронних об'єктах різного ступеня заповідності: біосферних і природних заповідниках, заказниках, природних парках, регіональних ландшафтних парках, штучно створених об'єктах — ботанічних садах і зоологічних парках, дендрологічних парках та парках-пам'яток садово-паркового мистецтва, пам'яток природи (печери, водоспади, мальовничі ландшафти) загальнодержавного та місцевого значення, а також на територіях і об'єктах, що виконують як природоохоронну, так і господарську функції (міські і приміські парки, лісові господарства тощо) [17, с. 163–173].

Якщо звернути увагу на наявність природо-заповідних територій України, то найбільш доречним для довкілля і переконливим є розвиток екологічного туризму (рис. 2).

Також екологічного туриста можуть привабити ландшафти старовинних садиб, монастирів тощо, адже цей вид туризму включає в себе ознайомлення не лише з красою природних об'єктів, але й з різноманітністю культур, релігій. Окрім того, метою екологічного туру

ДЕФІНІЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ

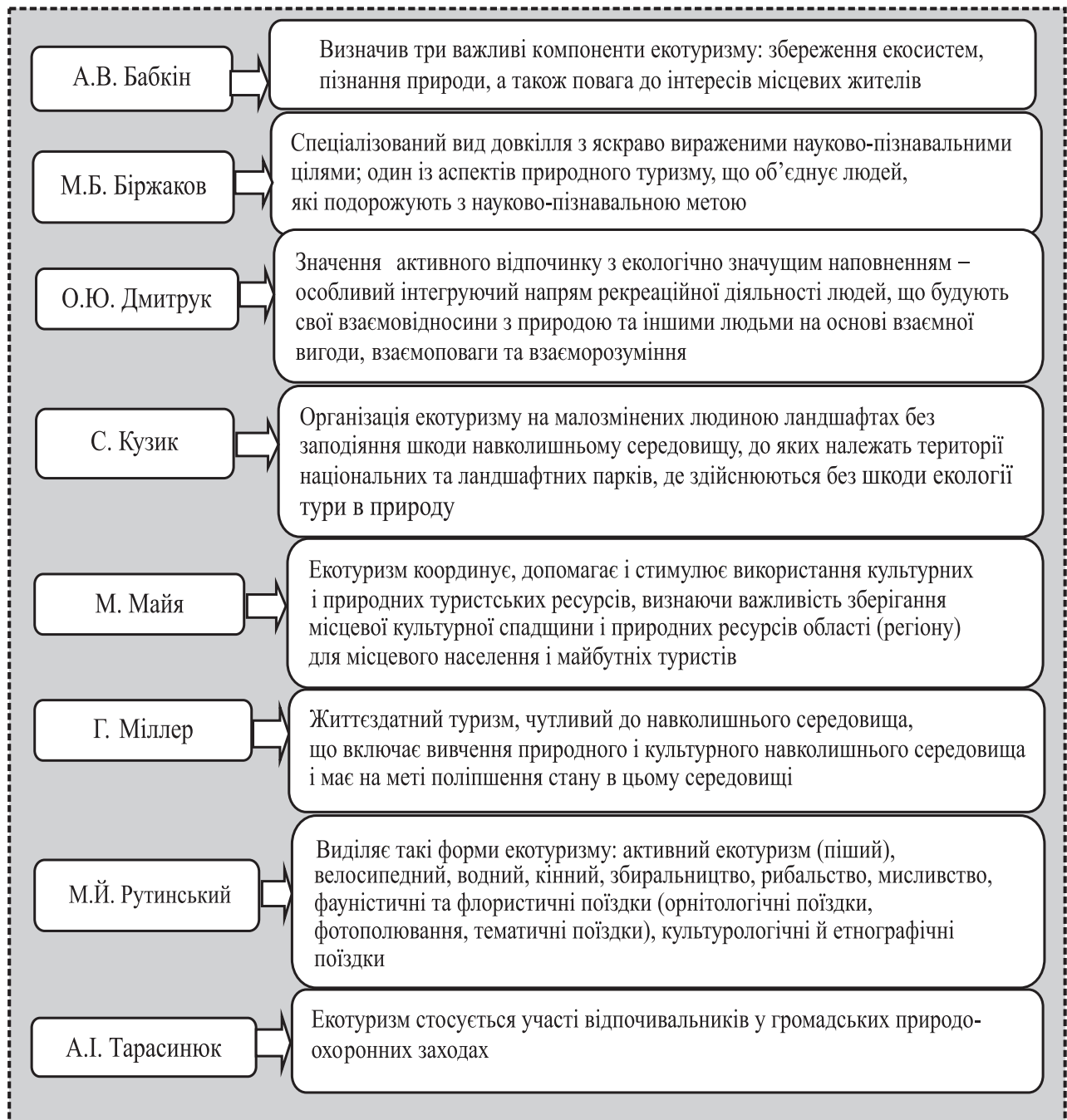

Рис. 1. Дефініції та визначення поняття «екологічний туризм»

* Джерело: Систематизовано на основі [2; 3; 7; 8; 15; 18].

можуть виступати регіони з порушеною екологічною ситуацією (з метою отримання певних екологічних знань) [1, с. 196–210].

Виходячи із основного призначення екологізації — збереження якісного, екологічного стану всіх компонентів навколишнього при-

Рис. 2. Кількість природно-заповідних територій України, од.
*Джерело: [13].

родного середовища, вона повинна являти собою сукупність можливих та існуючих засобів, які допоможуть раціонально використовувати, охороняти та відтворювати природні ресурси [10, с. 6].

Екологічний туризм може відіграти значну роль для сталого розвитку територій з використанням напрямів розвитку (рис. 3).

Важелями екотуризму є стимулювання та задоволення бажання спілкуватися з природою; запобігання негативному впливові на природу й культуру; сприяння охороні природи та природних ресурсів; економічна ефективність і забезпечення соціально-економічного розвитку територій, які передбачають сумарний позитивний вплив з точки зору екології

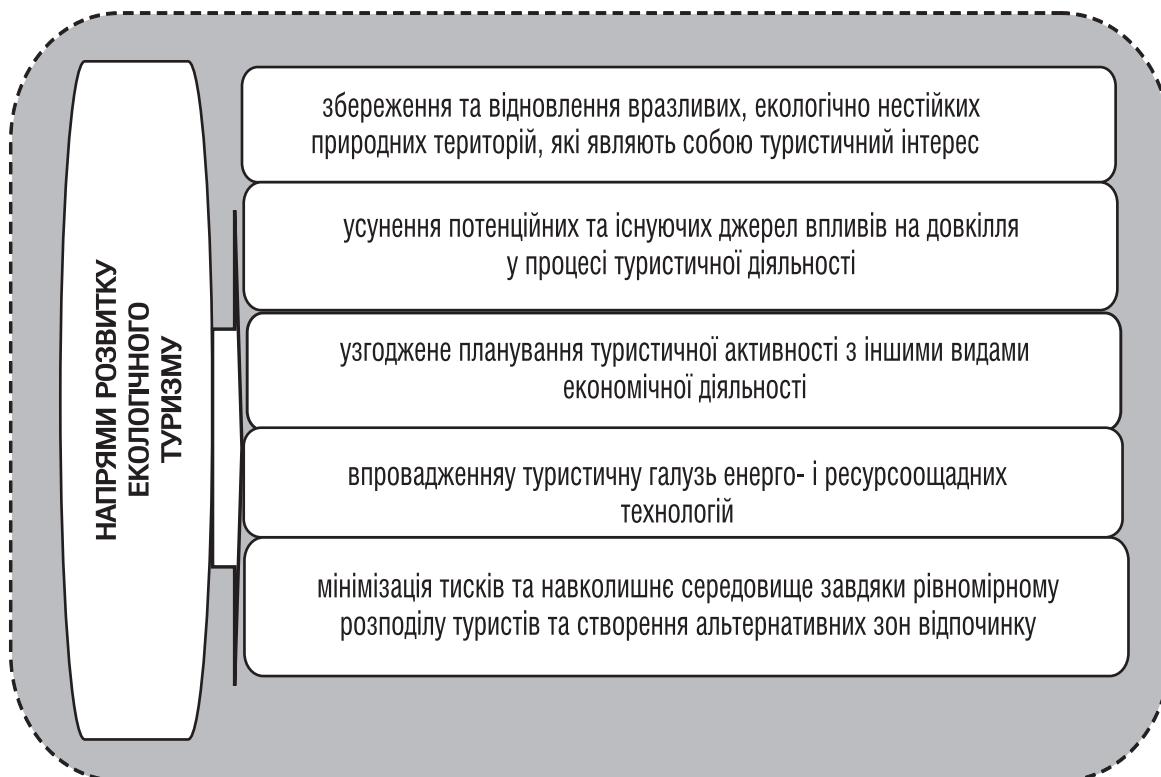

Рис. 3. Напрями розвитку екологічного туризму
Джерело: сформовано автором [12, с. 198–208].

на економічні та соціальні аспекти перспектив на майбутнє із впровадження напрямів розвитку екологічного туризму (рис. 3). Оскільки в Україні прийнято Закон «Про туризм», згідно з яким держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює впливові умови для туристичної галузі, створено Державний комітет України з туризму при Кабінеті Міністрів України з метою реалізації напрямів державної політики в галузі туризму.

Основними екологічними принципами збалансованого туризму передбачено мінімізацію антропогенних тисків, утилізацію відходів, використання енерго- і ресурсощадних технологій та альтернативної енергетики, впровадження систем очищення та повторного використання води, зменшення хімічного та шумового забруднення від туристичного транспорту, розвиток нових, екологічно-орієнтованих видів туризму [10, с.5].

Висновки. Під екологічним туризмом розуміємо туристичні відвідування змінених

територій зі специфічними природними та історико-культурними ресурсами, які є основним принципом збалансованого розвитку туризму; а також, які сприяють соціальному та еколого-економічному розвитку привабливості регіонів, підвищенню рівня екологічної культури мандрівників і життєвого рівня місцевого населення.

Єдиним напрямом впровадження таких напрямів та їх реалізації може стати саме екологізація туризму. Завдяки її комплексності та узгодженості управлінських механізмів стане можливим досягнення визначеного напрямку сталого розвитку балансу між реалізацією туристичного продукту та раціональним природоспоживанням. В її основі також закладено екологічну освіту, що, своєю чергою, є важливим засобом підвищення екологічної культури та розвитку екологічної свідомості населення. Екологізація дасть змогу провести повну переорієнтацію туристичної галузі не лише на рівні певного регіону, але й у глобальних, планетарних масштабах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсеньєва Е.И., Кусков А.С., Жданова Л.К. Экологический туризм: содержание и границы понятия. *Туризм и устойчивое развитие регионов*: сб. науч. ст. Тверь, 2005. С. 196–210.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма: учебное пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. 252 с.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. URL: <http://bib.convdocs.org/v10943/>
4. Зінько Ю., Рутинський М., Кудла Н. Збереження і сталий розвиток Карпат: навчальний посібник зі сталого туризму. Київ, 2008. 60 с.
5. Зікеєва С.Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект. *Економіка і менеджмент культури*. 2013. № 1. С. 74–82.
6. Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні. Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою: матеріали. доп. II наук.-практ. конф. Бердянськ: АУІТ «АРІУ», 2006. С. 126–137.
7. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 254 с.
8. Максимів Л., Тимошенко Л., Пижов В. Розвиток екологічного туризму в українських Карпатах: соціо-екологічний контекст. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/5583/1/%D0%9B.%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B2%2C%20%D0%9B.%20%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%92.%20%D0%9F%D0%B8%D0%B6%D0%BE%D0%B2.pdf>
9. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т.1. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
10. Ніколаєв К.Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. 153 с.
11. Охріменко А.Г., Мельник І.Л. Стратегічні аспекти рекреаційного природокористування в контексті сталого розвитку. *Економіка природокористування*. URL: file:///C:/Users/IAP-3/Downloads/erod_2010_2010_21.pdf
12. Піменов В.Г. Розвиток екологічного туризму в Україні: основні поняття, проблеми, сучасний стан. *Вісник ХДАК*. 2018. Вип. 52. С. 198–208.
13. Природно-заповідний фонд України. 2019. URL: <http://pzf.menr.gov.ua>
14. Ревин С.Ф., Шадрин Н.В. Переход к устойчивому развитию туризма: проблемы и специалисты для их решения. *Культура народов Причерноморья*. 2000. № 12. С. 66–67.
15. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: навчальний. посібник. Київ: Знання, 2006. 271 с.
16. Семенов В., Балджи Д. Еколого-економічні проблеми природокористування курортно-рекреаційних територій. Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації: зб. наук. пр.; ред. кол.: Мамутов В.К.

- (відп. ред.) [та ін.]; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. С. 122–129.
17. Смалъ В., Смалъ І. Туризм і сталий розвиток. *Науковий вісник Львівського ун-ту ім. І. Франка*. Серія: Географія. 2005. № 32. С. 163–173.
 18. Тарасюк Г.М. Можливості розвитку екологічного туризму на Житомирщині. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/290.pdf>
 19. Ткаченко Т.І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Вид. 2-ге. [перероб. та доп.]. Київ: Вид-во КНТЕУ, 2009. 463 с.
 20. Фастовець О.О. Виховання екологічної культури засобами туризму та екскурсій. *Заповідна справа в Україні на межі тисячоліть (сучасний стан, проблеми і стратегія розвитку)*: матеріали всеукраїнської загальнотеоретичної та науково-практичної конференції (м. Канів (11–14 жовтня 1999 р.). Канів, 1999. С. 211–219.
 21. *Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти*; наук. кер. проекту акад. НАН України М.З. Згуровський. Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.
 22. Черчик Л.М. Ринкові трансформації у рекреаційному природокористуванні: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». Одеса, 2007. 36 с.
 23. *Defining Ecotourism. Active Adventures in South America*. URL: <http://untamedpath.com/eco-tours/defining-ecotourism.shtml>

Інформація про автора

Бабікова Катерина Олександрівна — кандидат сільськогосподарських наук, Інститут агро-екології і природокористування НААН, (вул. Метрологічна, 12 м. Київ, 03143, Україна e-mail: babikova.kateryna@gmail.com.)

K.O. Babikova
Candidate of Agricultural Sciences
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS
(Ukraine, Kyiv; e-mail: babikova.kateryna@gmail.com.)

THEORETICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL TOURISM AND AREAS OF BALANCED DEVELOPMENT IN THE TOURIST INDUSTRY

The article deals with the basic theoretical approaches to defining the concept of tourism, its essence and role at the present stage of development of world trade in services. It has been revealed that tourism in recent years is characterized by high dynamism, stability of development and active influence on the economy of the countries that have the necessary resources for its development. The number of nature reserves of Ukraine is analyzed. It is revealed that tourism is an integral part of the life of the modern man, which allows to use additional opportunities of the economic sector for job creation and infrastructural transformations, and makes a significant contribution to the development of the world economy. The directions of development of ecological tourism are proposed, which envisage program measures are expected and creation of rayon ecological-educational network and tourist centers with coordination of their activity in a single Center of ecological tourism, significant growth of tourist flow, attraction of a large number of locals in the sphere of ecological tourism, increase of ecological tourism and environmental education, increasing financial support from local sponsors. It is proved that the main idea of eco-tourism is first and foremost a concern for environmental protection.

Keywords: ecological tourism, balanced development, recreation, nature management, tourist activity, green tourism.

REFERENCES

1. Arsen'yeva, E.I., Kuskov, A.S., Zhdanova, L.K. (2005). Ekolohichnyy turyzm: vmist i mezhi ponyattya. [Ecological tourism: content and limits of the concept.] *Turyzm i stiyke rozvytok rehioniv: sb. nauch. st. Tver'*. 196–210. [In Ukr.].
2. Babkyn, A.V. (2008). Spetsial'ni vydy turyzmu: navchal'ne posobie. [Special types of tourism: textbook.] Rostov-na-Donu: Fenyks. 252. [In Ukr.].
3. Dmytruk, O.Yu. Ekolohichnyy turyzm: suchasnyy rozvytok menedzhmentu ta marketynhu. URL: <http://bib.convdocs.org/v10943> [In Ukr.].

4. *Zin'ko, YU., Rutyns'kyi M., Kudla N.* (2008). Zberezhennya ta postiyyny vykorystannya Karpat: navchal'nyy posibnyk zi staloho turyzmu. [Preservation and constant use of the Carpathians: a textbook on sustainable tourism] Kyiv: 60. [In Ukr.]
5. *Zikeyeva, S.H.* (2013). Turystychna haluz' Ukrayiny v period yevrointehratsiyi: sotsial'no-ekonomichnyy aspekt. [Tourism industry of Ukraine in the period of European integration: socio-economic aspect.] *Ekonomika ta menedzhment kul'tury*. 1: 74–82. [In Ukr.]
6. *Kazachkovs'ka, H.V.* (2006). Mozhlyvist' staloho rozvytku turyzmu ta kurortu v Ukraini. [Opportunities for sustainable development of tourism and resorts in Ukraine.] *Informatsiyni tekhnolohiyi v upravlins'kiy turystychniy ta kurortno-rekreatsiyniy ekonomitsi: materialy. dop. II nauk.-prakt. konf. Berdyans'k: AUIT «ARIU»*. 126–137. [In Ukr.]
7. *Kuzyk, S.P.* (2010). Teoretychni problemy turyzmu: suspil'no-heohrafichnyy pidkhdid: monohrafiya. L'viv: Vydavnychyy tsentr LNU im. I. Franka. 254. [In Ukr.]
8. *Maksymiv, L., Tymoshenko, L., Pyzhov, V.* Rozvytok ekolohichnoho turyzmu v ukrajins'kykh Karpatakh: sotsio-ekolohichnyy kontekst. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/5583/1/%D0%9B.%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B2%2C%20%D0%9B.%20%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%92.%20%D0%9F%D0%B8%D0%B6%D0%BE%D0%B2.pdf>
9. *Mochernyy, S.V.* (2000). *Ekonomichna entsyklopediya*. [Economic encyclopedia.] Vol. 1. Kyiv: Vydavnychyy tsentr «Akademiya». 864. [In Ukr.]
10. *Nikolayev, K.D.* (2016). Ekolohizatsiya ta vykorystannya zelenoho turyzmu v Ukraini: monohrafiya. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova, 153. [In Ukr.]
11. *Okhrimenko, A.H., Mel'nyk, I.L.* (2010). Stratehichni aspekty rekreatsiynoho pryrodokorystuvannya v konteksti staloho rozvytku. [Strategic aspects of recreational nature management in the context of sustainable development.] *Ekonomika pryrodokorystuvannya*. URL: [/// C: /Users/IAP-3/Downloads/epod_2010_2010_21.pdf](http://C:/Users/IAP-3/Downloads/epod_2010_2010_21.pdf)
12. *Pimenov, V.H.* (2018). Rozvytok ekolohichnoho turyzmu v Ukraini: osnovni ponyattya, problemy, suchasnyy stan. [Development of ecological tourism in Ukraine: basic concepts, problems, current state.] *Visnyk KHDAK*. 52: 198–208. [In Ukr.]
13. *Pryrodno-zapovednyy fond Ukrayiny*. (2019). URL: <http://pzf.menr.gov.ua>
14. *Revin, S.F., Shadrin, N.V.* (2000). Perekhid do stiykoho rozvytku turyzmu: problemy ta spetsialisty dlya yikh vyrishennya. [Transition to sustainable tourism development: problems and specialists to solve them.] *Kul'tura narodov Prychernomor'ya*. 12: 66–67. [In Ukr.]
15. *Rutyns'kyi, M.Y., Zin'ko, Yu.V.* (2006). Sil's'kyi turyzm: navchal'nyy instrument. Kyiv: Znannya. 271. [In Ukr.]
16. *Semenov, V., Baldzhy, D.* (2005). Ekoloho-ekonomichni problemy pryrodokorystuvannya kurortno-rekreatsiynykh terytoriy. Rehional'ni problemy rozvytku turyzmu ta rekreatsiyi: zb. nauk. pr; red. kol: Mamutov V.K. NAN Ukrainy, Donets'k: TOV «Yuhu-Vostok, Ltd», 122–129. [In Ukr.]
17. *Smal', V., Smal', I.* (2005). Turyzm i stalyy chas. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho inst. im. I. Franka*. Seriya: Heohrafiya. 32. 163–173. [In Ukr.]
18. *Tarasjuk, H.M.* Mozhlyvist' rozvytku ekolohichnoho turyzmu na Zhytomyrshchyni. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/290.pdf> [In Ukr.]
19. *Tkachenko, T.I.* (2009). Postiyyny turystychnyy turyzm: teoriya, metodolohiya, real'nist' biznesu: monohrafiya. Kyiv: KNTEU: 463. [In Ukr.]
20. *Fastovets', O.O.* (1999). Vykhovannya ekolohichnoyi kul'tury, shcho spryyaye turyzmu ta ekskursiyi. Zapytuyte sluzhbu v Ukraini shchodo mizhnarodnykh sluzhb (suchasnyy stan, problemy ta stratehichnyy rozvytok): *materialy vseukrajins'koyi zahal'noteoretychnoyi ta naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Kaniv (11–14 zhovtnya 1999 r.))*. Kaniv: 211–219. [In Ukr.]
21. *Forsayt ekonomiky Ukrayiny: seredn'ostrokovyy (2015–2020) ta nayvyshchyy (2020–2030) chasovyy horyzont*; nauk. ker. proekt akad. NAN Ukrainy M.Z. Zhurovs'kyi. (2015). Mizhnarodna rada z nauk (ICSU); Komitet iz systemnoho analizu pry Prezydiyi NAN Ukrainy; Natsional'nyy tekhnichnyy universytet Ukrainy «Kyyivs'kyi politekhnichnyy instytut»; Instytut prykladnoho systemnoho rozvytku NAN Ukrainy ta MON Ukrainy; Svitovyy tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku. Kyiv: NTUU «KPI». 136. [In Ukr.]
22. *Cherchuk, L.M.* (2007). Rynkovi transformatsiyi u rekreatsionomu pryrodokorystuvanni: avtoref. ekon. nauka: 08.00.06 «Ekonomichna pryrodokorystuvannya ta navkolishnye zhyttya». Odesa: 36. [In Ukr.]
23. *Vyznachennya ekoturizmu*. Aktyvni pryhody v Pivdenniy Amerytsi. URL: <http://untamedpath.com/eco-tours/defining-ecotourism.shtml>

Author

Babikova Katerine Alexandrivna — Candidate of Agricultural Sciences Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (12 Metrologichna, St., Kyiv 03143, Ukraine, e-mail: babikova.kateryna@gmail.com).